

Exodus 20:1-17

Romeinen 7: 14-25

Woorden van Paulus. Bijna 2000 jaar geleden opgeschreven. Vermoedelijk in de Griekse stad Korinte. De apostel was voornemens om, op weg naar Spanje, zijn geloofsgenoten in Rome met een bezoekje te vereren. Met de brief aan de Romeinen kondigt hij dat plan aan. En nu er toch geschreven wordt, stelt Paulus en passant wat inhoudelijke kwesties aan de orde. Om ze alvast wat aan het denken te zetten daar in Rome. En dat doet hij -onbedoeld- dus ook met ons vandaag. Want zijn gedachtegang is nog altijd de moeite van het overdenken waard. Met nadruk op het woordje 'moeite'. Want makkelijk laat Paulus zich niet verstaan. Ik heb me gehouden aan de voorgeschreven lezingen, maar eigenlijk denk ik dat we de gelezen tekst alleen kunnen begrijpen als we ons eerst verdiepen in een vers dat er net aan vooraf gaat, om precies te zijn vers 9. Daarin lezen we: 'Door de komst van het gebod kwam de zonde tot leven.'

De geboden, bedoelt Paulus, zijn er niet gekomen omdat er zoveel zonde was die nodig eens bestreden en verboden moest worden. Nee, het is juist andersom: de zonde is er, omdat er geboden zijn. Pas door de komst van het gebod kwam de zonde tot leven. Dat wil zeggen: Pas toen deed de zonde er toe. En eerder niet.

Dus noem maar op: misbruik, slavernij, moord, uitbuiting, bedrog, het is allemaal pas zonde nadat het gebod heeft geklonken. Daarvoor was het... zeg maar: niets bijzonders, doodgewoon. De sterke eet nu eenmaal de zwakke op. En de één z'n dood is de ander z'n brood. En mijn lievelingsvoorbeeld: de grauwe klauwier, dat levendige vogeltje dat ik vroeger met mijn vader in de duinen van Walcheren op insecten zag jagen, prikt de kever die hij gevangen heeft, levend op de stekel van een duindoorn om hem zo wat langer vers te houden. Meedogenloos? Zeker weten. Zonde? Nee dat niet. De klauwier is van god noch gebod. En dus begaat hij geen zonde. Hij is gewoon zichzelf.

Het Griekse woord dat in het nieuwe testament voor zonde wordt gebruikt verwijst naar een werkwoord dat zoveel betekent als 'je doel missen'. Zonde is een menselijke actie die doel mist. Van zonde kan dus sprake zijn, als er een doel is. Iets dat je wilt raken of bereiken in het leven. Zonder doel is alles doelloos en kun je eigenlijk onmogelijk missen. Het is dan altijd raak. Of eigenlijk: het is niet raak en niet mis. Het maakt gewoon niet uit.

Net als alle dieren, worden mensen aangedreven door een krachtige levensenergie. Maar anders dan de dieren kunnen wij die energie voor van

alles en nog wat inzetten en gebruiken. Ons levensdoel ligt biologisch gezien niet of nauwelijks vast. Zo kan het bijvoorbeeld ons belangrijkste levensdoel worden om zorg te dragen voor onze kinderen of kleinkinderen, maar evengoed om de plaatselijke voetbalclub door dik en dun te blijven steunen, of het evangelie wereldwijd te verkondigen, of de allerbeste festivals te bezoeken, of de Notre Dam van luciferhoutjes na te bouwen, of ons gazonnetje onkruidvrij houden, of iets positiefs bij te dragen aan het lot van één of ander volk of een bedreigde diersoort ... en ga zo maar door... Geen dier op aarde kan zijn energie op zoveel grote en kleine maar vooral heel verschillende zaken richten als de mens.

Omdat zo ongeveer alles ons belangrijkste levensdoel kan zijn, is het eigenlijk nooit 'mis' in een mensenleven. Nou ja, niet geschoten is altijd mis. Maar wel geschoten is bij de mens in zeker opzicht altijd raak.

Natuurlijk, de Bachfanaat zal tegen de voetbalfan zeggen dat hij niet weet wat hij mist. Maar de voetbalfanaat denkt hetzelfde over de Bachfan. En dus zeggen we schouderophalend: Ieder z'n meug. Ieder zijn eigen lust en levensdoel. De mens is nu eenmaal het dier dat niet vastzit aan een door de natuur vastgestelde bestemming. De mens is vrij. En die vrijheid heeft hem heel wat opgeleverd: kunst, techniek, wetenschap, vermaak, zin en onzin. Kom daar bij de dieren maar eens om.

Omdat de natuur geen keuze voor ons heeft gemaakt, mogen we zelf een antwoord geven op de vraag wie we zijn en waar ons leven om draait en welke richting we op willen. En er lijkt weinig reden om die vrijheid in te perken. Je wordt of je bent niet meer mens met Mozart dan met Feyenoord. En veertig jaar leiding geven is niet menselijker dan een leven lang onkruid wieden. En bierglazen verzamelen verschilt niet wezenlijk van het aanleggen van een verzameling chinees porselein. Ieder z'n meug, zeiden we al.

Maar dan -opeens- wordt alles anders...

'Ho! Stop! Ho! Gij zult niet zus, maar jij zult zo.'

Wie in vredesnaam heeft het recht om mij een halt toe te roepen?

Wie durft zich met mijn leven te bemoeien? Wie durft mij op gezaghebbende toon een doel te stellen dat blijkbaar belangrijker is dan al het andere?

Het is de ander die dat doet. Voor hem of haar maakt het namelijk wel degelijk uit wat ik doe en laat. Ik kom in zijn leven voor. Wat ik doe heeft voor hem of haar gevolgen. Wat bijvoorbeeld op het spel staat is of hij (die ander dus) in leven zal blijven. Daarom gebiedt hij mij: 'Gij zult mij niet doden!' Dat is geen vriendelijk verzoek of een smeekbede, maar een gebod. Een 'Ho, stop, ho' dat mij verstoort terwijl ik mijn eigen gang ga en het helemaal niets lijkt uit te

maken of ik voor Bach of voor Ajax ga, naar links of naar rechts afsla, voor mijn kinderen kies of voor het landsbelang.

Op het moment dat de ander tegen mij zegt: 'Doodt mij niet'. Of wat minder extreem: 'Negeer mij niet', stelt dat gebod zich op de eerste plaats. Alle andere doelen moeten er voor wijken. Of je nou in de concertzaal zit of op de voetbaltribune, het gebod 'Negeer mij niet' trekt zich daar niets van aan. Het gebod voegt geen optie toe aan de vele mogelijkheden die er al zijn, maar dringt zich zomaar op naar de eerste plaats. En daarmee maakt ze een resoluut einde aan de vrijblijvendheid die aanvankelijk bij het mens-zijn lijkt te horen. De vrijblijvendheid om Mozart of FC Utrecht te bejubelen, postzegels te verzamelen of etsen van Rembrand, vitamines te slikken of sigaretten te roken. Die grenzeloze vrijblijvendheid wordt door het gebod in één klap aangetast. En tegelijkertijd, en nu wordt het interessant, is dit gebod ook een enorme erkenning. Want als iemand mij iets gebiedt, doet het er blijkbaar toe wat ik doe en laat. Het maakt blijkbaar uit hoe ik mijn leven inricht, wat ik kies, wat ik tot het belangrijkste van mijn leven maak en wat ik als bijzaak beschouw. Door het gebod word ik erkend als iemand die een ander kan maken en breken.

Omdat de mens anders dan het dier niet van nature weet wat zijn doel is, moet hij het van de ander horen. De mens is niet van nature zichzelf, maar vanwege zijn naaste die hem iets 'gebiedt': Gij zult niet zus maar zo.

Door de komst van het gebod kwam de zonde tot leven, schrijft Paulus. Maar we kunnen het best nog wat krasser stellen: Door de komst van het gebod is de mens pas werkelijk 'mens' geworden. Het gebod dat hij hoort valt bij hem op z'n plek. Een plek die hem in eerste instantie niet bekend was, maar die hem blijkbaar is ingeschapen, als een leegte die nog opgevuld moest worden door de gebiedende stem van de ander. Die leegte onderscheidt de mens van het dier. Want stel je voor dat de spartelende kever de klauwier zou aankijken en gebieden: Ho, stop, ho. Gij zult mij niet martelen! De klauwier zou zich geen raad weten. Wat moet ik dan? zou hij even oprecht als radeloos zeggen. Ik kan niet anders dan jou op de stekel spietsen. Dat is nu eenmaal mijn aard. Als ik jou martel ben ik gewoon mijzelf.

Soms reageren mensen ook zo. Dan halen ze de schouders op en zeggen ze: het spijt me, maar zo ben ik nu eenmaal. Maar daarmee ontkent de mens wie hij is: het enige dier zonder biologisch vastgesteld levensdoel.

Dat een ander ons iets gebiedt, is een erkenning van ons mens-zijn. Maar die erkenning kan ons ook bang maken. Krijg nou wat... Doe ik er werkelijk toe?

Maakt het echt uit wat ik doe en laat? Moet ik echt iemand worden, iemand met een doel, een doel dat ook gemist kan worden?

Wij zijn gehecht aan onze vrijblijvendheid omdat het ergens makkelijker lijkt om *niemand* te zijn dan *iemand* te worden.

Door de komst van het gebod komt de mens tot leven, zeiden we net. Precies dat wordt prachtig verhaald in de andere schriftlezing van vanmorgen. Een werkelijk fascinerende vertelling waarvan we vandaag maar een klein deel hebben gelezen, maar die u wellicht in grote lijnen kent. God openbaart zich aan het volk Israël in de woestijn als een God waarmee je welbeschouwd geen enkele relatie kunt aangaan. Hij dondert en bliksemt dat het een lieve lust is en de in dikke wolken gehulde berg waarop Hij tijdelijk verblijf houdt, is ontoegankelijk. Verboden toegang voor mensenkinderen staat er onder aan het pad. Want wie God nadert, wie iets met hem probeert aan te gaan of zich tegenover Hem wil opstellen of Hem zelfs maar onder ogen wil komen, zal onherroepelijk sterven. God ontmoeten is ondenkbaar. Niet omdat God meedogenloos is, maar omdat de mens geen basis, geen standpunt heeft, om zich tegenover God op te stellen en zich daar te handhaven. De mens is ten opzichte van God als een druppel ten opzichte van de oceaan. God zal de mens die Hem nabij komt onherroepelijk verzwelgen en geen spaan en spoor van hem overlaten. De mens kan als schepsel alleen maar blijven bestaan als Zijn Schepper zo vriendelijk is zich uit het mensenleven terug te trekken. God is veel teveel voor de mens. En daarom klinkt het woord van de Ene: nader mij niet. Blijf uit mijn buurt. Want ik laat niets van jullie over. Wie mij aankijkt is er geweest.

Maar de God, waarover de bijbel verhaalt, lijkt niet tevreden met deze situatie. Hij is op zoek naar samenwerking. Naar een bondgenootschap. Hij wil de mens positie geven. Hem tot een 'Tegenover' maken. Een mens naar zijn beeld geschapen. Maar hoe doet God dat? Hoe kan de Ene ruimte maken voor de tweede en de derde. Dat kan wellicht maar op één manier: door hem iets te gebieden. Door 'Ho. Stop. Ho! Gij zult niet zus, maar Gij zult zo!' vanaf zijn heilige berg naar beneden te roepen. Met dat 'Ho!' beperkt God de vrijblijvendheid van de mens EN tegelijkertijd erkent Hij de mens als iemand die er toe doet. Het Goddelijke 'Ho!' zegt immers ook: Het maakt mij, de Ene, de Schepper van hemel en aarde, werkelijk uit wat jij als mensenkind doet en laat. Je komt in mijn bestaan voor. Je kunt mij erkennen en negeren. Gehoorzamen of afwijzen. Maken en breken. God openbaart zich dus als een kwetsbare God. 'Houdt rekening met mij, mens.', zegt de Ene. 'Vereer geen andere goden en heb mijn schepping lief. Want weet je mensenkind, Ik ben een naijverig God.

Een tikkeltje narcistisch van aard. Hoe klein jij ook bent, mens, jij kunt mij krenken tot in het diepst van mijn goddelijke wezen.'

God stelt door zijn geboden de mens in staat om 'ja' en 'nee' tegen Hem te zeggen. En dat 'nee' moet een reële mogelijkheid zijn. Een echt gebod kan nooit een vanzelfsprekend gebod zijn. Bijvoorbeeld: Gij zult in uw slaap adem blijven halen. Ja, dat klinkt wel als een gebod, maar het is het natuurlijk niet. Niemand kan er voor kiezen om slapend de adem in te houden. Voor een gebod, een echt gebod, is mogelijke ongehoorzaamheid een noodzaak. Tegen een gebod moet je ook 'nee' kunnen zeggen. En precies dat laat het verhaal in Exodus prachtig zien. Want nog maar net heeft God in zijn eigen schrift, zo staat het er: in zijn eigen schrift, de stenen tafels beschreven met geboden, of Mozes ziet wat er onderaan de berg gebeurt: het eerste gebod wordt massaal overtreden. Het volk vereert vol overgave een gouden kalf. Met deze ongehoorzaamheid worden de geboden bekrachtigd. Het volk dat om het gouden kalf heen danst viert zijn nieuwe positie: het kan 'nee' zeggen. En pas wie 'nee' kan zeggen, kan ook 'ja' zeggen. In deze ongehoorzaamheid bewijst de mens zijn mens-zijn. De geboden van de Ene blijken echte geboden. De stenen tafels in Gods eigen schrift geschreven, gaan aan gruzelementen en Mozes herschrijft ze vervolgens in mensentaal. Door de ongehoorzaamheid erkent de mens Gods geboden als waarachtige geboden. Nu ze in mensentaal geschreven zijn, is de mens als het ware volwassen geworden, is hij een schepsel dat niet zo zeer vrijblijvend is, maar vrij en verantwoordelijk, Gods tegenover, een mogelijke bondgenoot of tegenstrever. Een 'ja' en een 'nee' zegger.

Door de komst van het gebod kwam de zonde tot leven, schreef Paulus. Door de komst van het gebod kwam de mens tot leven, vulden wij aan. En nu gaan we nog een stapje verder: Door de ongehoorzaamheid van de mens komt het gebod tot leven. Zo is de cirkel rond.

We zagen het al aankomen in het boek Genesis. De mogelijkheid ongehoorzaam te zijn behoorde ook daar al tot de goede schepping. De gelovige filosoof Kierkegaard heeft er met nadruk op gewezen. De mens wordt pas mens als hij in opstand tegen God kan komen. Daarom staat die boom daar als een eerste gebod: Gij zult niet van deze boom eten. 'O maar dat was ik ook helemaal niet van plan', gromt de leeuw. Ik houd niet van bomen.' Maar de mens kan alles eten. Ook de vruchten van de verboden boom. Hoe giftig ze ook moge zijn. En met die vrijheid om ja en nee te zeggen verwerft de mens zich een positie tegenover God.

De rabbijnen die de bijbeltekst soms ook vanuit letters en getallen uitleggen hebben erop gewezen dat het scheppingsverhaal met de tweede letter van het Hebreeuwse alfabet begint, met de Beth. Maar het verhaal over de tien geboden begint met eerste letter, de Alef, die eigenlijk een ademtocht is. Die letter was nog even overgeslagen in Genesis, maar nu wordt dat goed gemaakt. De schepping is pas helemaal af als de mens weet dat hij kan zondigen, als de mens beseft dat hij in opstand kan komen tegen zijn Schepper.

Leve de zonde dus? Die misvatting zag de apostel Paulus al aankomen. Nee, niet leve de zonde, maar leve het gebod. Je hoort het goed. En ik durf dat te zeggen in een tijd dat de geboden en de verboden ons vanwege het coronavirus om de oren vliegen. Nou, dat leidt bepaald niet tot een juichstemming in het land. Veel Nederlanders vinden het uitermate irritant dat iemand zich boven hen plaatst en hen vanuit een machtspositie van alles en nog wat probeert op te leggen of af te nemen. Daar moeten dan wel heel erg goede redenen voor zijn! Wetenschappelijke redenen. Onomstreden redenen. En als dat niet zo is, nou dan is het goed fout. Machtsmisbruik. Kwaadaardige bedoelingen. Schending van mensenrechten. Broddelwerk. Pogingen om een nieuwe ondemocratische wereldorde in te voeren. Maar als we er zo over denken en spreken ontgaat ons iets. Degene die ons iets gebiedt, hebben we eerder gezien, laat zich niet zozeer van zijn machtige kant, maar in de eerste plaats van zijn kwetsbare kant zien. Als ik 'Ho. Stop. Ho!' tegen jou zeg, dan maak ik duidelijk dat ik mij kwetsbaar voel en dat je mij kunt maken en breken, kunt bevestigen en negeren, kunt helpen en kunt doden of... dood kunt laten gaan.

Er zijn in het afgelopen jaar offers gebracht. Soms zelfs grote offers. We hebben iets, soms zelfs veel, op moeten geven. Levenslust, gemak, geluk, conditie, ontwikkelingskansen, gezelschap, zin in het leven. Sommige mensen zijn een heleboel spaargeld kwijtgeraakt, of hun baan, of hun bedrijf. Enorme offers. Maar niet voor niets. Het was en het is een reactie op het gebod van de ander: Negeer mij niet. Laat mij niet stikken. Letterlijk helaas in dit geval. Er wordt soms gesproken over een verloren Corona generatie. Ja, als je dat honderd keer gaat roepen, dan wordt het vanzelf waar. Daarom, van de weeromstuit, draai ik het even om. Ik ben een beetje jaloers op die coronageneratie en verwacht juist veel van ze. Zij hebben immers al vroeg in hun leven mogen ontdekken, wat ik -en mijn door en door verwende na-oorlogse generatie- min of meer vergeten leken te zijn: dat er grenzen zijn aan de vrijblijvendheid.

Grenzen die niet van nature zijn gegeven, maar die als gebod van gene zijde komen en ons pas werkelijk mens maken.

Leve corona dus? Nee, natuurlijk niet! Maar dat er een einde komt aan de na-oorlogse vrijblijvendheid, is denk ik wel de hoogste tijd. Het zou mij niet verbazen als er in de komende jaren nog heel wat andere geboden op ons af gaan komen. Vanwege nieuwe corona virussen, vanwege internationale conflicten, vanwege een grotere kloof tussen arm en rijk, vanwege het milieu en het klimaat. Ik bedoel natuurlijk niet dat we al die geboden blindelings moeten gehoorzamen. Maar ik denk wel dat we ze opnieuw moeten leren verstaan, leren verdragen en vooral ook leren waarderen als een erkenning van ons volwassen en verantwoordelijke mensenbestaan.

Anders dan de grauwe klauwier zijn wij namelijk wel van God en gebod.

Anders dan de grauwe klauwier is er in ons een ingeschapen ruimte waar het gebod van onze spartelende naaste verstaan kan worden.

En anders dan de grauwe klauwier ligt het antwoord op de vraag wie wij zijn niet alleen in onszelf besloten maar ook in de ander die ons aanspreekt op onze verantwoordelijkheid.

Als dit de ontdekking van de zogenaamde corona generatie is, dan zie ik reikhalzend uit naar het moment dat zij het voor het zeggen krijgen. Zij hebben vroeg geleerd dat er soms in het leven een appel kan klinken dat zich niets aantrekt van alle verworven rechten en vrijblijvendheden. En dat juist in het verstaan van dit appel, de mens iets vindt dat hem van nature niet is meegegeven: een doel dat er toe doet en dat je met een groot woord 'het goede' zou kunnen noemen. Een doel dat je zomaar zou kunnen missen in je leven. En dat zou toch een beetje zonde zijn.

AMEN